

— A számok jók, igazán szépen dolgozol. Ahogy lehet, támogatni foglak. —

— A konferencián részt veszek. Előadásomat Ürmösi Károlyék már meghatározták: Címe: *Emberiség és faji műveltség*. Lényege az, hogy a nemzetközi és faji szempontok az ember művelődésében miképpen egyeztethetők. —

— Lőrinczi Dénes megkért a mai postával egy előadás tartására, de sajnálatomra az idén nem tudok elmenni a konferenciára. A papilákat bontjuk le és építjük újjá, s így nem mehetek el hazulról.

— Bár kedves lapunkat, a *Kévekötetést* kivették kezedből, mégse állj félre Samu. Valaki csak tovább kell vigye a megkezdett munka eredeti fonalát.

Nem hallgattam rá. Egyéni érdekekből közbenjött mellőzöttségem miatt minden unitárius ügytől távol maradtam. Így szakadt meg kapcsolatunk a nagy álmodóval, tervezetővel, az apostollal.

Évek jöttek, amikor magam is házépítéssel voltam elfoglalva. Írói munkámmal is más paripára nyergeltem. A *Brassói Napló* kínált meg íróasztallal. Ez az újság ellenlábasa volt a *Brassói Lapoknak*. Mégis Kacsó Sándorral elég jó barátságban maradtunk. Így éppen tőle tudakoroúdtam néha Balázs Ferenc állapota felől. Mindig talányos mondatokban felelgetett hogylétéről.

— Fogy a virág, gyűl az iszap. (akkor még híre helye sem volt ilyen nevű könyvének.) —

Máskor: — Fénylik még mécsese, de már nem világol.

Sokkal nagyobb volt a *Brassói Lapok* a mi újságunknál, jobb volt a hirszolgálat. Így annak 1937. május 27-i számából tudtam meg Feri barátom örök eltávozását. Nem tudtam már elmenni a temetésére sem. Csak magambaroskadtan gyászoltam meg otthon. Később került kezembe gyászjelentése, melyben oly igazán fogalmazta meg valaki:

— Nem haltál meg Balázs Ferenc! Az elvetett mag, ha sínylődve, ha küszködve is él. —

Barátja, hitfele, életírója, Böződi György így jellemezte:

— Ki a társadalmi reformert, ki az író, ki a „bolond pap“-ot látta benne... kortársak és utódok vallottak sokat és szépet róla, írásairól, életéről, de talán épp az volt sokak számára „tövis“, hogy a Balázs Ferenc-i élet — a szavak és tettek egysége — példázatnak szép, de megélni szörnyen nehéz. Kellemesebb dicsérni, mint megélni...

E sorok írója most halála ötvenedik évfordulóján legfőképpen az igazi barát, a magát közösségéért mindenkor feláldozni kész ember és egy tagadhatatlanul kiváló szellem nagysága előtt kívánja meghajtani az emlékezés zászlaját.

GAAL GÖRGY

ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR PÜSPÖKKÉ VÁLASZTÁSA ÉS BEIKTATÁSA

Az Unitárius Egyház püspökei közül az alapító Dávid Ferencén kívül négynek a nevét tartja számon a tágabb értelemben vett művelődéstörténet: Enyedi Györgyét, Aranyosrákosi Székely Sándorét és

Kriza Jánosét irodalmi, Varga Béláét pedig filozófiai munkássága miatt. Krizáról az utóbbi években könyv és több tanulmány jelent meg, Varga dolgozatait újra kiadták, Székely Sándor emlékezetét azonban jó fél százada alig idézték fel, munkásságát érdemében a századforduló óta nem tették mérlegre. Életrajzi adatait s irodalmi hagyatékát Jakab Elek vette számba özvegyétől és fiától kapott információk, kéziratok felhasználásával (Figyelő, 1882). Egyházi tevékenységét azonban nem részletezi, elemzését másra hagyja. Szépirodalmi munkásságát később Kanyaró Ferenc (Keresztény Magvető 1888 és 1897), Péterfi Lajos (Keresztény Magvető, 1889), Heinrich Gusztáv (Irodalomtörténeti Közlemények, 1895), Kiss Ernő (Egyetemes Philologiai Közlöny, 1900), Sebestyén Gyula (Irodalomtörténeti Közlemények, 1901), teszi vizsgálat tárgyává. A korábbi eredményeket Gál Kelemen *A kolozsvári Unitárius Kollégium történetében* (1935, II. kötet, 475—482. l.) összegezi. Aranyosrákosi Székely Sándor teljes életművének — főleg az egyházi vonatkozásoknak — feldolgozása még kutatóra vár.

Aranyosrákosi Székely Sándor 1797-ben született a maroszzéki Székelykálban, az ottani unitárius lelkész, Székely István és szabédi Szekeres Klára fiaként. 1814-ig Székelykeresztúron, majd 1819-ig a kolozsvári Unitárius Kollégiumban tanul, elvégzi a filozófiai és teológiai tanfolyamot. A Líceum jogi kurzusát hallgatja, mikor a dicsőségtől mártoni zsinat 1820-ban külföldi akadémiára küldi. A szokásokhoz híven egyszer végigperegrinálja az unitárius egyházközösségeket, így gyűjtve anyagi alapot, majd Bécsbe megy, s az ottani egyetem protestáns teológiai karának előadásait hallgatja 1822 májusáig. Június 9-én foglalja el tordai lelkészi állását, s 1823-ban avatják lelkésszé. 1827-től a tordai Unitárius Algimnázium tanára, 1831-től igazgatója is. 1832 nyarán a nyárádszentlászlói zsinat a kolozsvári kollégiumhoz helyezi a történelem és teológiai tárgyak tanáraként. 1836-ban rektorra választják, 1838 nyarán már egyházi főjegyző lesz, 1845 augusztusában pedig vele töltik be a megüresedő püspöki széket. Alig hét évig viseli az egyházvezetői tisztséget, 1852 januárjában püspöki vizitáció közben Maroszentkirályon hal meg. A kolozsvári Házsongárdi temetőbe helyezik nyugalomra, ahol sírköve ma is áll.

Székely költői tehetségét az Erdélyi Múzeum szerkesztője, Döbrentei Gábor fedezte fel, s 1816-ban közölte folyóiratában első verseit. Valószínű, hogy az addig lírával kísérletező diák figyelmét ő hívta fel az epikai műfajra. Jakab Elek a hagyatékban 1814 és 1827 között keletkezett verseket talált. Úgy tűnik, 1830 táján költőnk végleg szakított a műzákkal. Addig is inkább kedvtelés, időtöltés volt számára a verselés, nem vágyott írói babérokra. Lírai versei Horatius és Berzsenyi, részben Kisfaludy Sándor hatását mutatják, műfajilag ódák, szonettek, idillek. Epikai költészetének pontos kronológiáját nehéz összeállítani, sok a töredékes, kéziratban maradt, vagy csak címszerint ismert (elvesztett) mű. Bécsi diákként vetette papírra 1821-ben a 25 énekes *Vien-niász avagy Az ostromolt Bécs* című hőskölteményét. Kéziratban maradt fenn, a vége nincs kidolgozva. XIV. énekét közölte a Hebe zsebkönyv 1824-ben. A *székelyek Erdélyben* című kiseposzt szintén Bécsben írta 1822-ben, s a Hebe 1823-ban tette közzé elismerést szerezve költőnknek. További kísérletei, mint az Osszián modorában írt kéténekes *Dierniász* (Hebe, 1825) vagy a négyénekes *Mohács* (Koszorú, 1828),

valamint a kolozsvári Aglája zsebkönyvekben kinyomtatott *Mikola Mária* (1830), *Hattyú-eposz Hunyadiról* (1831) alig keltettek érdeklődést.

Ilyenformán Aranyosrákosi Székely Sándor is az egyművű költők közé sorolható: hírnevét *A székelyek Erdélyben* című eposzának köszönheti. A mű keletkezésében nagy szerepet játszhatott a Bécsben megismert éppen kibontakozó irodalmi romantika, különösen az ossziáni versek és Klopstock hatása, továbbá a nemzeti ellenállás múltból erőt merítő egyre erősödő szelleme. Ezek hatására választotta tárgyául a hun nép honfoglalását Attila fia, Írnak vezetésével. Valóságos regét teremtett. A mindössze hároménekes, összesen 549 soros eposz újdonsága, hogy az addig szokásos antik vagy keresztény mitológia helyett ősmagyar mitológiát próbál kidolgozni s alkalmazni. Másik újítása, hogy a hexameteres formát alkalmazza, addig ugyanis az alexandrinus volt a magyar eposzköltők kedvelt sortípusa. Ráadásul meglehetősen sikerültek hexameterai. A Hébében közzétett mű annyira eltalálta a közhangulatot, hogy több költőre is buzdítólag hatott. Vörösmartyn kívül Czuczor Gergely (*Az augsburgi ütközet*) és Pettényi Gyöngyössi János (*A fiatal Árpád . . .*) írt eposzt hatása alatt. Vörösmarty elismerte, hogy hatással volt rá Székely, sőt xeniát is írt róla *Aranyos* címmel: „Tűzbe vedel, te aranyos, tán tiszta arany vagy; / S tűz kísért aranyat, hát arany úrfi megégsz. / Kár érted, de se baj, hamudat széthordja az alszél / S a felszél, lelked bélette égbe röpül“.

Az irodalomtörténetírás azt tekinti Aranyosrákosi Székely Sándor eposza főérdeméül, hogy hatására született meg Vörösmarty remekműve, a *Zalán futása*. Így nyilatkozott Toldy Ferenc és Gyulai Pál is. A hatás pontos kimutatására Kiss Ernő tett kísérletet 1900-ban, s összehasonlító tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy mindössze a székely-magyar mitológia terén meríthetett Vörösmarty a műből, de sem a nyelvezetben, sem a verselésben nincs közvetlen kapcsolat. A hexametert Baróti Szabó Dávid Aeneis-fordításából is vehette, a témára Anonymus gestája és az Aeneis hathatott. Még ha ez is a valóság, Vörösmarty eposzának keletkezéséről szólva máig is kitérnek az egykori unitárius diákköltő művére.

Székely Sándor nagy zenebarát volt, maga is jól hegedült, úgyhogy a legalkalmasabb egyházi személy lehetett az unitárius énekeskönyv átdolgozására. Elavult énekeket kihagyott, saját szerzeményekkel pótolta, másokat átdolgozott. Az 1837-ben kinyomtatott énekeskönyvről írja Boros György: „Meg kell elégednünk azzal a kijelentéssel, hogy úgy költői formában, mint eszmei tartalomban rendkívül felette áll Sz[ékely] S[ándor] énekeskönyve összes (öt) elődjének; dogmai kifejezései tisztultabbak és a modern unitarizmus felé hajlók, ámbár sok olyan elem maradt a régi énekekben, amelyeken csak a legújabb kiadás tudott lényegesen javítani“ (Unitárius Közlöny, 1895. 17—18.).

Mint kollégiumi történelemtanár, Székely kellett hogy kidolgozza tárgyának magyar nyelvű előadásait. Addig ugyanis latinul tanítottak. Így gyakran az oktatás követelte ritmusban fordította, állította össze tankönyveit, melyeket utóbb sajtó alá bocsájtott. Adatban gazdagok, de nyelvezetük több simítást igényelt volna. (*Unitária vallás története Erdélyben*. Kolozsvár, 1839; *Világtörténetek tanulók és olvasók számára útmutatóul Dittmár szerint*. Kolozsvár, 1844; *Erdélyország története hiteles kútfőkből*. Kolozsvár, 1845.)

Jakab Elek, egykori tanítványa, dolgozatában elénk állítja Székely Sándort, az embert is. Úgy tűnik, helyesen indokolja meg, miért nem vált adottságai, tehetsége ellenére sem nevesebb költővé, esetleg tudóssá: „pihenni, enyelegni, sétálni és sziesztázni szeretett“. Az egyszer papírra vetett mű javítgatására, csiszolására sajnálta az időt. Nem becsülte túl sokra az írásbeliséget, inkább a közvetlen emberi kapcsolatokra épített. „Övéhez szeretetteljes, társaságokban magakedyeltető, olykor elmés, élcés, de mindig finom volt. Férfikorában udvarias és kissé rátartó“ — írja róla Jakab. Vallási kérdésekben türelmet tanúsított, a felekezetieskedést elítélte. Tanárként is világos, tanulságos előadásai miatt köztiiszteletnek örvendett.

Nevének írásában az elmúlt másfél század folyamán sok bizonytalanság tapasztalható. Székely nemesi családja az 1600-as évekig vezette vissza múltját, az *aranyosrákosi* nemesi előnévként illeszkedett a Székely családnévhez. Sokáig kötőjellel írták, az akkor ingadozó szokás szerint hol nagy, hol kisbetűvel (Aranyos-Rákosi, aranyos-rákosi). Előnevét igen következetesen mindig használta azért, mert a sok Székely nevű írótól, egyházi férfiútól így tudta magát megkülönböztetni. Erre utal, hogy Kazinczy az *Erdélyi Levelekben* Rákosi Sándorként említi (1816 nyarán találkozottak Kolozsvárt), Vörösmarty is *Aranyos* címmel ír róla epigrammát. A századfordulón egységesült az előnevek kisbetűs írása, s ennek megfelelően *aranyos-rákosi Székelyként* emlegették, s Szinnyi József életrajzi lexikona (XIII. kötet, 1909), sőt még Zoványi Jenő elavult *Egyháztörténeti Lexikona* is a Székelyhez sorolja be zárójelbe téve előnevét. Gál Kelemen iskolatörténete, s az újabban megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* és *Magyar Életrajzi Lexikon* eltekint — a divatból amúgy is kikopott — előnév használatától, s kéttagú családnévként — az első tagot természetesen egybeírva — *Aranyosrákosi Székely Sándort* ír, s az Aranyosrákosi névnél sorolja betűrendbe. Ezt az írásmódot kell ezután is alkalmaznunk.

Az alábbiakban közölt két tudósítást a reformkori Kolozsvár 1841—1848 között hetente kétszer megjelenő politikai lapjából, a *Múlt és Jelen*ből vettük. Ennek szerkesztője a kolozsvári Református Kollégium neves történész professzora, Szilágyi Ferenc (1797—1876) volt. Meglepő, hogy míg a többi kolozsvári lap (Erdélyi Híradó, Kiskövet, sőt még a Brassai szerkesztette Vasárnapi Újság is) éppen csak tudósít Aranyosrákosi Székely megválasztásáról, beiktatásáról, a *Múlt és Jelen* részletes beszámolót közöl. Ez alighanem a két hasonló korú, azonos tárgyat tanító férfiú személyes barátságával magyarázható. Nem kizárt, hogy maga Szilágyi fogalmazta meg személyes élményei alapján az aláírás nélkül közölt második beszámolót. Különbben mindkét cikk a címloldalon jelent meg az V. évfolyam (1845. szept. 5.) 71. számában (421. l.) valamint a VI. évf. (1846. júl. 5.) 54. számában (309—310. l.). Minthogy az egykori lap egyetlen példánya található Kolozsváron, érdemesnek véljük ezt a már feledésbe merült anyagot újra közzétenni. A helyesírást a mai normákhoz igazítottuk megőrizve a régies hangzást. A rövidítéseket feloldottuk.

* * *

Erdélyi hírek. Az erdélyi unitaria eklézsiák szuperintendensi hivatala mintegy két év óta ürességben lévén, azon anyaszentegyház idei közönséges sz[ent] zsinatja Homoródalmáson (Udvarhely székben) múlt augusztus 24-én s következő napokon tartatott, melynek fő tárgya a

szuperintendens-választás volt. És itt a közvélemény bétölt; a kolozsvári Unitarium Kollégiomban históriát tanító érdemes és közbecsülésben álló tudós professzor s egyházi közfőjegyző vagy generális nótárius, aranyosrákosi tiszt[elen]dő Székely Sándor úr, kit a tudós világ több jeles munkáiról ismer, szinte teljes szózat többséggel — csak három lévén ellenkező — az említett szuperintendensi hivatalra *megválasztott*, egyszersmind a hazai törvények értelmében öfelségének megerősítés végett feljelentetik. [...]! A nem számos és nem is igen erős unitárius státus püspökét *szabadon választja*. Az említett választás következtésül a professzorok közt is történtek némi változások. A história tanítására eddig filozófia professzora t[iszteletes] Székely Mózes úr tétetett át, a filozófiát és matézist s fizika egy részét t[iszteletes] Brassai Samu úr, a fizika nagyobb részét és kémiát t[iszteletes] Berde Áron úr fogják tanítani, a teológiai tudományok tanításában végre a f[ő]t[iszteleendő] szuperintendens és kolozsvári pap t[iszteletes] Kriza János urak megsztoznak.

* * *

Egyházi innepély. Az erdélyi *unitaria* anyaszentegyháznak múlt június 30-án, kedden nevezetes innepélye volt, midőn a tavaly a Homoródalmáson n[agyságo]s Udvarhelyszékben tartott közssinati gyűléstől megválasztott, s következőleg öfelségétől k[egy]emesen megerősített püspökje aranyosrákosi főtiszt[elen]dő Székely Sándor úr e fontos és díszes hivatalába itt, Kolozsvárt az unitárius templomban béiktattott. A mondott napon az itt egybegyűlt unitarium főkonzisztórium² egyházi és világi tagjai, valamint számos különböző hitvallású, mint szintén rangú hallgatók, átaljában díszes közönség, délelőtt tizedfél órakor a templomban megjelenvén, előbb isteni tisztelet tartatott, midőn célszerű, s az innepély díszéhez és fontosságához alkalmazott könyörgést mondott derzsi unitárius pap t[iszteletes] Inczeffi [József] úr, ami elvégződén, a béiktatási innepély kezdődött. A templom közepén a szent szószék alatt volt egy hosszú zöld asztal, melynek az elnöki széktől balfelőli oldala mellett a főkonzisztórium egyházi tagjai, esperesek, jegyzők s a t[öb]bi, jobbfelőli oldala mellett a világi tagok foglaltak helyet; az elnöki két szék üres volt, azok mellé volt téve jobbfelől még egy más karosszék is. A világi tagok sorában legfelül ült, most a főkonzisztórium helyettes elnöke, tartományi számvevőtanácsos mélt[óságos] Istvánfi János úr, a kolozsvári untária eklézsia és főiskola buzgó és érdemes kurátora,³ ki is a könyörgés végével megszólalván, az innepély célját előadá, egyszersmind az asztal végén ülő egyházi közfőjegyzőt, t[iszteletes] Székely Mózes urat, a kolozsvári főiskolában közönséges és hazai históriát tanító professzort felszólítá a választott püspök kir[ályi] megerősítéséről szóló kormányszéki rendeletet felolvasni, mi is megtörtént. A kormányszéknek az unitarium főkonzisztóriumhoz intézett ezen rendelete f[olyó] évi jan[uar] 8-án költ, s tudatja azon egyházi főtanáccsal, hogy a közssinat által *szuperintendensnek* választott aranyosrákosi Székely Sándor tavalyi nov[ember] 13-án hivatalában k[egy]emesen megerősített, egyszersmind a kormányszék részéről béiktató biztosnak erdélyi törv[ényes] kir[ályi] táblai elnök vargyasi mélt[óságos] Dániel Elek (ki egyszersmind az unitárius státusnak⁴ a világi

résről főkurátora s így a főkonzisztórium elnöke) és kormányzéki titoknak iszlói Iszlai László urak nevezettek ki.

A rendelet felolvasása után az egyházi tagok közül felállott t[iszteletes] Darkó Mihály úr, az ótordai Unitarium Gimnaziumban a szónoklat, a költészet, görög és német nyelv mint szintén keresztény hit- és erkölcsstan [tanára] és azon iskola rektora — s két indítványt tett, hogy a béiktatandó püspök úr, ki megválasztása után legottan a püspöki hitet letette, most csak a felség iránt tartozó hívség- és hódolati esküt tegye le, továbbá mivel a főkonzisztórium már egyszer folyamodott a *superintendensi* névnek a hazai törvényekben gyökerező *püspöki* névvel felcserélése, s arra átfordítása iránt, de azt a felolvasott kormányzéki rendelet szerint, melyben a *superintendens* név újra előfordul, meg nem nyerhette, most e kérés újíttassék meg. Mind a két indítvány felkiáltás útján elfogadtatván, határozattá vált. Megesvén ezek, a helyettes elnök úr indítványozta egy nyolc, u[gy]m[int] négy egyházi és négy világi tagokból álló küldöttség kinevezését, mely a béiktató kormányzéki, valamint a béiktatandó püspök urat is hívná meg a főkonzisztórium keblébe megjelenésre, mely indítvány helyeseltetvén, a tisztelt elnök úr azon küldöttséget kinevezte, mely is megbízását teljesíteni azonnal elindult.

Mielőtt az innepély leírását folytatnók, legyen szabad elébb itt a fennemlített két indítványra egy kis megjegyzést tenni. Az Erdélyben törvényesen bevett négy vallás egyházi fejei, s azok között a protestánsoké és unitáriusoké is az ország törvénye, jelesen Approb[atae Constitutiones]³ I. r[ész] I. tit[ulus] IX. art[ikulusa] szerint *püspököknek* neveztetnek. A mondott törvénycikk így hangzik: „A négy recepta religión⁶ lévőek közül a felül megnevezett reformata evangelica, lutherana vagy augustana, unitaria religión lévőeknek tulajdon püspökjök, a magok vallásán lévőek legyenek.“ Ugyane törvény tartásából: „kik püspökségre [...]”⁷ választatnak, az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből és végzésekből, azok a *fejedelmektől konfirmáltassanak*“. E törvényben három van: a reformátusok, lutheránusok és *unitáriusok* egyházi fejei a) azon religiók egyházi gyülekezetétől választatnak, b) a fejedelemtől megerősítettnek és c) *püspököknek* neveztetnek. Ebből látszik a fennebbi két indítvány közül a második — a közönséges és hivatalos levelekben a *superintendensi* név helyett a *püspöknek* használását illető kérés, mint világos *törvényen alapuló*, helyes, s azért méltán is remélhetni, hogy törvényt tisztelő, igazságos kormányunk arra tekintettel leend; de éppen oly bátran és nyíltan kimondjuk, hogy az elsőt, t[udni]i[l]lik miszerint a béiktatandó püspök csak hűség- és hódolati hitet mondjon, nem pedig püspököt — mint amelyet megválasztása alkalmával már letett —, törvénybe ütközőnek és így helytelennek kell nyilvánítanunk. Egy törvény csak úgy törvény, ha egész, s midőn a két félre nézve hozatott, egyiket, mint a másikat *egyaránt* kötelezi. De hogy annak egyik része kötelező, a másik szabad tetszés szerint magyarázható, s így elmellőzhető vagy kikerülhető legyen — ez nem helyes, s az igazság fogalmával is merőben ellenkezik. Ha a törvényben említett vallások ragaszkodnak — s igen helyesen! — azon jogukhoz, hogy püspökjöket szabadon válasszák, úgy tiszteletben kell tartaniok a fejedelem megerősítési jogát is, mert *mind a kettőt* a tör-

vény tisztán és világosan mondja. E szerint az illető vallások egyházi gyülekezetétől szabadon választott püspök mindaddig valóságos püspöknek nem tekintethetik, míg a *fejedelemtől megerősítést nem nyer, addig tehát sem törvényesen, sem helyesen* püspöknek fel nem esketethetik. [...]»⁸ Mert tegyük fel azt a nem lehetetlen esetet, hogy a fejedelem nem találja megerősíteni a választott püspököt: vajon püspök lesz-e azon egyén? S a fejedelem nem teljes joggal rendelhet-e ilyenkor új választást? Ez igen természetes — mivel „jura sunt reciproca“⁹ [...]

De térjünk vissza az innepély leírása folytatására. A kinevezett küldöttség visszatérvén, annak egyik tagja, kincstári titoknak mélt[óságos] Gyergyai Sámuel úr jelentette, hogy a meghívottak haladék nélkül megjelenni fognak, mire a gyűlés tagjai közül néhányan a templom ajtajába küldettek a bejövő kormányzékeni biztos[t] és főtisztelendő püspök urat ott elfogadni és bekísérni. Ezek csakhamar megjelentek, s „éljen“ kiáltással fogadtattak. Az első kormányzékeni biztos státus-főkurátor táblai elnök mélt[óságos] Dániel Elek úr az elnöki széket elfoglalá, mellé balfelől ült biztostársa, az oldalfélt lévő széket most a béiktatandó püspök úr foglalta el.

Az első kormányzékeni biztos úr felszólította a főtiszt[elen]dő püspök urat a hitet letenni, mielőtt azonban ajánlá az egyházi főjegyzőnek, t[iszteletes] Székely Mózes úrnak felolvasni a biztosokhoz intézett kormányzékeni rendeletet, melyben azoknak meghagyatik a dolog kimene-teléről tudósításukat megtenni; felolvastatta továbbá a püspök úrnak adott, s a kinevezés napjáróli kir[ályi] adománylevelet, miután az egyházi közfőjegyző úr után hűség- és hódolati hitet a megerősítést nyert főtiszt[elen]dő püspök úr letette, amit harsogó „éljen“-kiáltás követett. Megesvén ez, a kormányzékeni első biztos és státus-főkurátor úr rövid s egyszerű beszédben a püspöki hivatal nehéz és fontos voltát megrajzolván, azon reményét fejezé ki, hogy azon érdemes férfi, kiben az anyaszentegyház bizodalma központosult, s ki a fejedelmi megerősítést is megnyerni szerencsés volt, az egyházi ügyek igazgatásában eddig bizonyított ügyességét és szerencsés tapintatát ezután még teljesebb mértékben tanúsítandja, s felszólítá ötöt egyházi elnöki székét elfoglalni, mire a főtiszt[elen]dő püspök úr az asztal fejénél az elnöki szék balján lévő székbe ült, honnan a kormányzékeni második biztos úr felkölt, és oldalfélt ült. Az ily móddal béiktatott püspök t[iszteletes] Székely Sándor úr szép, az innepély fontosságához illő beszéddel foglalá el főpásztori székét. Annak bévezetésében az idvezítő töviskoronáját célszerű alkalmazással díszes, de terhes főpásztori hivatalához hasonlítja, azután némely kérdéseket tett fel, amelyekre felelve kívánta bizonyítani, hogy említett fontos hivatala becsét és jelentését amint érti, úgy méltányolja is. Az első kérdés a püspökséget illette, amelyet Sz[ent] Pál ismeretes helyével kívánt megfejteni I. Tim. III. 1—4. „Igaz beszéd ez: Ha valaki püspökséget kíván, jó munkát kíván. Szükség azért a püspöknek feddhetetlennek lenni,“ s a t[öbbsi], s a t[öbbsi];; azután átment az isteni félelemre és felebaráti szeretetre, amiket rövid, de erős vonásokban rajzolt, s végre a fejedelem és szeretett haza iránti kötelességeit is, azokhoz híven és buzgón ragaszkodását megindulva fejtegeté; végre a béiktató első biztos úrhoz fordulván, ki mint státus-főku-

rátora 26 év óta lelkesen és foganatosan fáradozik az egyház és iskolák java előmozdításán — szíves halálját s köszönetét nyilvánítja, s végre a főkonzisztórium[hoz] és papsághoz a szíves együttműködésre intézett, s a személybe helyezett bizodalmat megköszönő szavakkal végzé beszédét, amit hangos „éljen“-kiáltás követett. Elfogadta a papság részéről az új főpásztort egyházi közfőjegyző és professzor t[iszteletes] Székely Mózes úr, kinek terjedelmesebb és tudós beszéde tartalmát három kérdés fejtegetése tevé: a) hogy micsoda viszonyban áll az anyaszentegyház a státushoz, melynek folytatában az erdélyi unitaria anyaszentegyház viszontagságait is érdekelte; b) micsoda viszonyban van a püspök a külső státushoz vagy polgári társasághoz s végre c) a kormánya alatti anyaszentegyházhoz, mely két pont alatt annak a fejedelem és haza iránti kötelességeit, valamint egy főpásztorban megkívántató tulajdonokat sorolá elő, mely utolsók a közbizodalom által választott s fejedelmi megerősítést nyert püspök urban — ki hivatali elődjei sorában 21.-ik — teljes mértékben feltalátatnak. A papságot és magát annak kegyes jóindulatjába ajánlva, szíves és őszinte óhajtásokkal rekesztette bé beszédét, miután a kormányzéki biztosok és a püspök úr felkelvén, a főkonzisztórium tagjaival sűrű „éljen“-kiáltások között eltávoztak, s az innepélynek egy zenétől kísért szép énekkel vége lett.

Aznap délben táblai elnök és státus-főkurátor méltós[ágos] Dániel Elek úr fényes ebédet adott, melyre a főkonzisztórium tagjai s válogatott úri vendégek voltak hivatalosak. Annak folytatában több poharak ürittettek, [...] a béiktató kormányzéki mélt[óságos] Dániel Elek és Iszlai László urokért, végre újonnan béiktatott főtiszt[elen]dő püspök Székely Sándor úrért.

Tudósító azzal végzi közlését, hogy a Mindenható tartsa meg a derék és köztiszteletben álló püspököt számos évekig vidám egészségben, hogy magasabb munkássági körében is az anyaszentegyház és iskolák javát, virágzását előmozdíthassa, s a törvényesen bevett vallások közötti rokon egyetértés és keresztény szeretet gyarapodását — mint egy főpásztor legszebb teendőjét — maga részéről is eszközölhesse! [...]

JEGYZETEK

¹ Kihagytunk egy korabeli református egyházi vitára utaló mondatot.

² főkonzisztórium — főtanács

³ kurátor — gondnok

⁴ unitárius státus — Unitárius Egyház

⁵ Az *Approbatae constitutiones* [Jóváhagyott törvények] című törvénykönyv II. Rákóczi György fejedelem utasítására készült, s az 1540-től 1653-ig hozott törvénycikkeket foglalta össze, rendszerezte magyar nyelven. Egyes fejezetei 1848-ig illetve 1867-ig érvényesek maradtak.

⁶ recepta religio — bevett, vagyis az állam által elismert vallás.

⁷ A cikkiró kihagyta az eredeti törvénycikk „vagy vikáriusságra“ (püspök-helyetteségre) szavait.

⁸ Itt kihagytunk közel egy teljes hasábnyi (77 sornyi) jogi okfejtést.

⁹ A jogok kölcsönösek.

A KADÁCSI UNITÁRIUS TEMPLOM TÖRTÉNETE

A Nyikó középső folyásának két partján fekvő Kadács két helységből tevődik össze: Nagykadácsból és a tőle mintegy két kilométerre fekvő Kiskadácsból. (Régi nevükön Felső- és Alsó-Kadácsból.) Nagykadács keleten Kobátfalvával érintkezik, szinte össze van építve vele, hasonló módon Kiskadács nyugaton Siménfalva közvetlen szomszédságában található. E sajátságos elhelyezkedésből keletkezett a falu nevének meseszerű eredeztetése: azért települtek a falu birtokának két szélére, hogy az egyre terjeszkedő két nagy falu útjába „Akadást” képezzenek.

A falu elnevezésének legvalószínűbb magyarázata: személynév átvitelből alakult ki a település mai neve. Ezt látszanak igazolni a falura vonatkozó első írásos adatok is: 1505-ből maradt fenn Michael Akadáchi¹ neve; 1518-ban Petrus Semijén de Akadách, 1519-ben pedig Petrus Semijen de Akadácsfalwa nevével találkozunk². Ezt a feltételezést valószínűsítik a környező falvak analógiái is: Siménfalva, Kobátfalva, Tordátfalva, Nagy- és Kiskede stb.

Településtörténeti szempontból azon kevés helységek közé tartozik, amelyek nem változtatták helyüket az első letelepülés óta. A patak-völgy és a környező dombok régészeti vizsgálata nem tárt fel sehol középkori településre utaló nyomokat. A falu területén, a Nyikó alsó teraszán található gazdag régészeti leletek, különösen a kerémiái anyag, arra utalnak, hogy Nagykadács a XII-ik században települt a mai helyére és Kiskadács az egy-másfél évszázad múlva bekövetkezett kirajzásnak tekinthető.

A falu fejlődésének kezdeti szakaszáról nincsenek adataink, de az a tény, hogy 1566. július 11-ke előtt János Zsigmond fejedelem hadában „Kadach”-ból 5 lófő, 1 gyalogos vett részt, 4-en pedig kiestek a lőfőségből meg nem jelenés miatt³, azt bizonyítja, hogy a kis helység ütemesen fejlődött — 10 porta volt kötelezve katonai szolgálatra — A későbbi adatok is arra utalnak, hogy a falu gazdasági ereje egyre növekedett: 1567-ben a szászsebesi vár építésére a lőfőkre kirótt 25 dénáros adót 8 „Kadáchij” porta fizette meg;⁴ az 1602-es Basta féle lustrában pedig Kadács egy nemessel, két lőfővel, egy darabanttal és 6 szabadparaszttal szerepel.

Minden valószínűség szerint a falu gazdasági-társadalmi életével párhuzamosan fejlődött az egyházi élet is.

Egy egyházközség kialakulásának és zavartalan működésének feltétele, hogy templommal rendelkezzen. A kadácsi templom történetének vizsgálatánál igen jelentős volt az a tény, hogy a falu nem változtatta helyét az első település óta. Ugyanis, ha a helység az eredeti helyén maradt, a legrégebbi templom helyét is a mai templom helyén kell keresni. Habár írásbeli dokumentum az első templom létezéséről nem maradt fenn, a régészeti vizsgálatok valószínűsítik annak létezését. A keleti-nyugati betájolású templom nyugati oldalán található torony régészeti és építészeti vizsgálata: mint a torony falának méretei, a fel-